

Výhodu toho, že nahradil pluralitu afektů singularitou ohrožení, spatřuje Lazarus v jednodušším východisku k výkladu chování. Jaké ohrožení vede ke vzteku, jaké k úzkosti a jaké k jiným záporným afektům, zbývá ovšem vysvětlit.

Zvláštní kapitola je věnována podnětové konfiguraci, která určuje odhad ohrožení [laicky by se řeklo: proč a za jakých okolností určitý člověk nebo lidé vůbec reagují na určité věci jako na hrozbu]. To je velmi široké téma. Lazarus probírá faktor objektivního nebezpečí, možnost individua odvrátit nebezpečí, konkrétně pak situaci v koncentračním táboře, v bitvě, za živelní pohromy, v psychiatrickém zařízení a v experimentální situaci. Zajímavá je zde například analýza dynamiky strachu (approach-avoidance) před, při a po seskoku padákem.

Stejně jako ohrožení, i proces vyrovnávání je popisován na značně obecné úrovni. Je zde zdůrazněna důležitost kognitivních faktorů (stejně jako při vzniku ohrožení procesem primárního odhadu). Druhotný odhad má trojí funkci: přesně určit zdroj nebezpečí, zvážit vhodnost alternativních možných akcí k odvrácení hrozby a vzít v úvahu okolnosti (situational constraints) — zejména sociálního charakteru — které se staví proti řešení, jež je nejvíce nasnadě. Lazarus zabudovává do svého systému myšlenku regrese, zprimitivnění vyrovnávacího procesu v závislosti na velikosti ohrožení. Přestože jsou autorovy myšlenky bohatě ilustrovány hojnými citacemi zajímavých výzkumů, připadají nám závěry poněkud chudé. Máme totiž dojem, že jsou to většinou parafráze toho, co ví každý vzdělaný laik a že tato zobecnění neotvírají mnoho nových perspektiv.

Čím je která část knihy konkrétnější, tím je — podle mého názoru — lepší. To platí zejména o kapitole probírající různé druhy vyrovnávacích reakcí (coping): příprava na nebezpečí, útok, útek, nečinnost, defenzivní přehodnocení (reappraisal), adaptivní a neadaptivní defenzivní mechanismy. Ještě více to platí o kapitolách metodických, věnovaných projevům a měření psychologického stressu. Projevy stressu rozděluje autor na motoricko-behaviorální reakce, změny adaptivního fungování a fyziologické reakce. Probírá metodu dotazníkovou, introspektivní výpovědi, projekční testy a fyziologické i biochemické parametry. Zejména psychologické metody jsou popsány dosti zevrubně a instruktivně.

Domnívám se, že Lazarusův pokus o široké zobecnění poznatků získaných vý-

zkumem stressu je velmi poučný právě tím, že se — přes autorovu erudovanost, píli a bohaté výzkumné zkušenosti — v podstatě nezdařil. P. Řičan

Z. Bureš

PSYCHOLOGIE PRÁCE A JEJÍ UŽITÍ

Práce, Praha 1967

Po dlouhém období stagnace dochází u nás v posledních letech v závislosti na sociálně ekonomických podmínkách a na společenské poptávce k intenzivnější aplikaci i vědeckovýzkumné činnosti v oblasti psychologie práce. Zároveň přibývá v české a slovenské odborné literatuře publikací, které se touto problematikou zabývají. Jestliže na začátku šedesátých let bylo žádoucí popularizovat hlavně mnohostranné možnosti uplatnění psychologie práce, nyní jde spíše o přesné ohraničení těchto možností a o prezentaci konkrétních údajů v podobě systému utříděného a sjednoceného na základě vyhraněné vědecké koncepce. Právě o to usiluje PhDr. Zb. Bureš, CSc. ve své zdařilé knize určené „hospodářským i technickým pracovníkům v závodech, odborovým funkcionářům, studujícím ekonomických škol a kursů i širší veřejnosti“.

Po spletitých osudech psychologie práce u nás a po jejím protichůdném oficiálním hodnocení pokládá autor za svůj nejdůležitější úkol „správně orientovat čtenáře a ukázat mu, jaké správné psychologické hledisko má zaujmout k některým situacím vyžadujícím praktického zásahu“. Je pro takový úkol výborně kvalifikován, neboť jeho vědecké činnosti v Psychologickém ústavu UK předcházela třináctiletá praxe (Čs. ústav práce, Výzkumný ústav bezpečnosti práce, Výzkumný ústav dopravní), při níž měl příležitost podrobně se obeznámit se situací „v terénu“.

Látku rozdělil do tří hlavních částí: úvod do psychologie práce, pracovní činnost z psychologického hlediska a hlavní směry využití psychologie v ekonomické praxi.

V úvodní části probírá dosavadní vývoj a dnešní stav psychologie práce ve světě i u nás, pojednává o základních metodách užívaných v psychologii práce a objasňuje nejdůležitější pojmy. Předmětem psychologie práce jsou v autorově pojetí jednak zákonitosti, kterými lidská psychika řídí pracovní činnosti a jednak využití těchto zákonitostí ve společenské praxi. „Psychologie práce se zabývá praktickým využitím

těch poznatků, které vznikly zkoumáním pracovní činnosti a vztahují se k těm vlastnostem, stavům a procesům, které na jedné straně činnost umožňují, na druhé straně však jsou vykonáváním pracovní činnosti formovány a modifikovány.“ Teoretický základ své disciplíny spatřuje autor v psychologické teorii pracovní činnosti, kterou chápe v širším pojetí: zahrnuje do ní zřejmě i sociálně psychologickou problematiku. V kritickém přehledu psychologických metod zdůrazňuje, že „vlastním cílem objektivních metod v psychologii je zjištění vnitřních psychických podmínek popsaného chování, které nejsou bezprostředně přístupné pozorování“ — a je tedy třeba je vysuzovat. Popis vnějších projevů činnosti je pouze východiskem k vysvětlení „regulačního působení vnitřních psychických činitelů“. Tímto pojetím, které zdůrazňuje sepětí psychologie práce s obecnou psychologií, polemizuje do jisté míry s těmi autory, kteří příliš zdůrazňují specifické podmínky praxe.

Od obecné charakteristiky metod užívaných v psychologii práce přechází autor ve druhé části knihy k velmi podrobnému popisu metody profeslografické, obsahujícímu i návod k využití této důležité metody k různým praktickým účelům. V dalších dvou kapitolách této části podává „základní poznatky o podílu psychických procesů na regulaci pracovní činnosti“ a pojednává o vlivu motivace a individuálních vlastností na pracovní výkon. Z hlediska autorovy koncepce mají tyto kapitoly základní důležitost, neboť je v nich konkretizován výklad o účasti duševních procesů, stavů a vlastností při regulaci pracovní činnosti. V tomto ohledu přesahuje autorův záměr i současný stav poznatků z obecné psychologie: „poznatky o psychické regulaci činnosti považujeme za teoretické jádro psychologie práce, přestože v tomto smyslu není dosud dostatečně propracovaná“. Psychickou regulaci chápe autor velmi široce, zahrnuje do ní na jedné straně podmínky neurofyzilogické, na druhé straně „vnější podmínky života, zvláště podmínky sociální“, které se odrážejí v psychice každého pracovníka a představují informace, podle nichž je činnost regulována. Z poznatků obecné psychologie vybírá ty, které mají výrazný vztah k některým složkám provozní praxe v oblasti výroby nebo železniční dopravy a při výkladu užívá četných výstižných a instruktivních příkladů z těchto oblastí; na některých místech uvádí také odkazy na příslušnou psychologickou literaturu. Použitý způsob výkladu je pro daný

účel jistě vhodnější, než celkem izolované a někdy ještě stručnější podání látky z obecné psychologie v podobných odborně popularizujících, k praktické aplikaci směřujících učebnicích.

Speciální otázky aplikace psychologie v ekonomické praxi jsou obsahem sedmi kapitol ve třetí (nejrozsáhlejší) části knihy. Týkají se přípravy k povolání a volby povolání, výběru a rozmístování pracovníků, vedení pracovníků a interpersonálních vztahů, poradenské péče o pracovníky (chápané v širších humanizačních souvislostech), psychické zátěže, únavy a odpočinku, prevence nehod a úrazů (bezpečnost práce je pojímána jako vědecká disciplína) a konečně pracovních podmínek a jejich úpravy (včetně některých dílčích aspektů systému člověk - stroj). Z širšího okruhu aplikačních oblastí psychologie práce vybral — jak uvádí v předmluvě — záměrně ty, kterými se sám nejvíce zabýval. Tím si můžeme vysvětlit, že pominul aplikaci psychologických poznatků při racionalizaci výroby a že oblasti inženýrské psychologie se týkají vlastně jen důležité „Pokyny pro navrhování a úpravu stanovišť centrálního řízení, zvláště v automatizovaných provozech“, uvedené v Dodatcích.

Zmíněných sedm kapitol bude bezpochyby velmi příznivě přijato tím okruhem čtenářů, jemuž jsou určeny. Dr. Burešovi se totiž podařilo skloubit cenné osobní praktické zkušenosti s rozsáhlou vědeckou erudicí a s promyšlenými zásadami psychologické aplikace. Nepodává vyčerpávající přehled velkého množství poznatků obsažených ve světové literatuře, ale seznamuje čtenáře s těmi, které jsou z hlediska jejich potřeb nejdůležitější. Zároveň jim naznačuje, jakým způsobem by mohli tyto poznatky zužitkovat v zájmu vyšší produktivity výrobního procesu i v zájmu větší spokojenosti, duševního zdraví a pracovní ochoty zaměstnanců.

V „Dodatcích“ je kromě zmíněných „Pokynů“ uveden také výtah ze zásad a norem pro sestavování a užívání psychologických a diagnostických metod, jak je vydala Čs. psychologická společnost při ČSAV. Je to velmi vhodné a potřebné, má-li být odborná veřejnost správně informována o povaze a účelu těchto metod a také o profesionálních předpokladech jejich náležitého použití. Příznivý ohlas u čtenářů si získá „Psychologie práce a její užití“ patrně také svou podnětností, svou přehledností a srozumitelným, zajímavým podáním. Přesto by jí prospělo více obrazového materiálu

a tabulek a především alespoň věcný rejstřík.

Dovolují si vyslovit názor, že recenzovaná kniha nejen splní velmi dobře své informační populárněvědecké poslání, ale pro svou progresivní teoretickou koncepci a díky plodnému stanovisku k širokému okruhu důležitých problémů přispěje významnou měrou k vývoji psychologie práce u nás.

M. Břicháček

S. Rosenberg (ed.)

DIRECTIONS IN PSYCHOLINGUISTICS

The Macmillan Company, New York - London, 1965

Recenzovaná kniha má podávat přehled hlavních směrů současné psycholingvistiky. Termín „psycholingvistika“, který se rozšířil od 50. let prostřednictvím amerických prací, není zcela jednoznačný — existují různá pojetí psycholingvistiky od úzkého ztotožnění s teorií verbálního (asociačního) učení až po vymezení psycholingvistiky jako samostatné interdisciplinární vědy studující různé složky jazykové komunikace. Tato rozdílnost pojetí je charakteristická zejména pro psycholingvistiku americkou, která nemá jednotná teoretická a metodologická východiska a zahrnuje i zcela protichůdné, vylučující se přístupy a koncepce, jak dokládá i tento sborník.

Kniha obsahuje (kromě úvodní statě) 8 původních studií, jejichž autory jsou většinou známí američtí psychologové a lingvisté zabývající se jazykovým chováním. Studie jsou rozděleny do několika tematických okruhů, jež mají reprezentovat směry v psycholingvistice: 1. Psychologie gramatiky, 2. verbální učení, 3. modifikace jazykového chování, 4. individuální rozdíly v jazykovém chování, 5. patologie jazyka. Charakter všech studií je přehledový, komentují se a hodnotí výsledky výzkumu v dané oblasti, často se uvádějí i vlastní výsledky předtím nepublikované. Výklad je podán většinou srozumitelně i pro čtenáře, který není profesionální psycholog, každá studie je doplněna výběrovým seznamem literatury.

Úvodní stať S. Rosenberga a H. Koplina (Úvod do psycholingvistiky) je stručným přehledem hlavních oblastí psycholingvistického výzkumu v USA a nejdůležitějších knižních a časopiseckých prací pojednávajících o obecné teorii psycholingvistiky. Tuto stať (doplněnou rovněž výběrovou

bibliografií) lze však stěží považovat za úvod do psycholingvistiky, a to zvláště pro její přílišnou stručnost a dosti povrchní traktování problematiky. To je zřejmé i při porovnání Rosenbergovy - Koplínovy statě s vynikajícím přehledem americké psycholingvistiky, který publikoval v témže roce A. R. Diebold (A Survey of Psycholinguistic Research 1954—1964, in: Psycholinguistics, ed. C. E. Osgood - T. A. Sebeok, Bloomington 1965).

V oddílu Psychologie gramatiky jsou obsaženy 3 studie: S. Saporta a kol. (Gramatické modely a jazykové učení), N. F. Johnson (Lingvistické modely a funkční jednotky jazykového chování) a J. J. Jenkins (Mediační teorie a gramatické chování). Všechny tři studie (i když autory první jsou lingvisté a autory druhých dvou psychologové s osobitými koncepcemi) spojuje stejné východisko: tzv. generativní transformační model N. Chomského, který je dnes v americké psycholingvistice velmi rozšířen. [Základní práce N. Chomského je přístupná i v českém překladu: Syntaktické struktury, Praha 1966.] V Saportově studii je teorie modelů Chomského podrobněji vykládána a hledají se její psychologické implikace: Chomsky rozlišil dvě základní roviny ve studiu individuálního jazykového chování, a to teorii jazykových schopností komunikanta (tzv. linguistic competence) a teorii užívání jazyka (tzv. linguistic performance). Jazyková schopnost je studována na základě různých modelů, z nichž se podle Chomského ukazuje jako optimální generativní transformační model. Tento model reprezentuje strukturu znalostí gramatiky určitého jazyka jakožto množiny určitých pravidel. Přesto, že sám Chomsky několikrát důrazně varoval před ztotožněním svého gramatického modelu s popisem vytváření jazykových sdělení v aktuálním komunikačním aktu, mnoho amerických psychologů a lingvistů toto rozlišení nerespektuje (např. i spolupracovník Chomského psycholog G. A. Miller). Tak je tomu i v studii Johnsona, který hledá koreláty lingvistických struktur různých typů v jazykovém chování. Hlavní jeho zjištění spočívají v tom, že existují korelace mezi syntaktickými strukturami vět a vzorci pravděpodobnosti chyb při zapamatování poslounosti slov tvořících tyto věty: Při okamžité reprodukci vět dopouštějí se p. o. nejčastěji chyb v těch místech, kde jsou tzv. frázové předěly, tj. hranice jednotlivých syntaktických konstituentů věty. (K tomu je třeba dodat, že experimentální výsledky Johnsona jsou nesporně průkazné, ale platí jen